

HAJDU GÁBOR*

HELYI KÖZÖSSÉGEK ÉS CIVIL SZERVEZETEK ÉRDEKELLENTÉTE A KÜLFÖLDI BERUHÁZÁSVÉDELEMMEL**

<https://doi.org/10.51783/ajt.2022.2.03>

Az úgynevezett Investor-State Dispute Settlement (ISDS) eljárást alapvetően a fogadó állam és a külföldi beruházó közötti viták elrendezésére alakították ki. Am ugyanakkor az eljárást kiváltó tényállásban nem feltétlenül a központi állami szervek jelennek meg a külföldi beruházó ellenfeleként először, sokszor egy helyi vagy regionális önkormányzat kerül szembe a külföldi beruházóval, és ez a vita terebélyesedik ki idővel ISDS eljárássá. Az ISDS eljárásban viszont a központi állami szervek fogják elméletben képviselni a helyi önkormányzat érdekeit (több vagy kevesebb sikerrel). Ehhez kapcsolódik a civil szervezetek részvételének korlátozása, annak ellenére, hogy az ISDS jogviták gyakran társadalmilag nyomós kérdésekhez (környezetvédelem, közegészségügy) kapcsolódnak. Ebben a tanulmányban a szerző röviden megvizsgálja elméleti és gyakorlati szempontból is ezeket a kritikákat, majd pedig következtetéseket von le belőlük.

1. BEVEZETÉS

Az úgynevezett Investor-State Dispute Settlement (ISDS) eljárás a leggyakrabban alkalmazott vitarendezési mód a külföldi beruházó és a fogadó állam között felmerülő vitáknál, ha eltekintünk a belföldi bírósági eljárásoktól. Ez egy több évtizedes múltra visszatekintő jogintézmény, ami alapvetően a fogadó államok bíróságaival szembeni beruházói bizalmatlanság hozott létre. Az 1950-es, 1960-as években a fejlődő országoknak tőkére volt szükségük, viszont a korábbi dekolonizációs kisa-játítások miatt plusz garanciákat kellett nyújtaniuk a külföldi beruházóknak, különféle nemzetközi egyezmények keretében. Egyik ilyen garancia volt az ISDS eljárás lehetősége, amit idővel gyakorlatilag majdnem minden kétoldalú beruházásvédelmi egyezmény (Bilateral Investment Treaty, BIT)¹ tartalmazott. Lényege, hogy a

* PhD, tudományos segédmunkatárs, TK JTI, 1097 Budapest, Tóth Kálmán utca 4.; tanársegéd, SZTE ÁJTK, 6721 Szeged, Bocskai utca 10–12. E-mail: Hajdu.Gabor2@tk.hu.

** A tanulmány a „Magyarország az európai uniós és a nemzetközi (jogi) térben” c. projekt keretében jött létre (SA-80/2021 / témaszám: 05024731).

¹ BIT-ek tekintetében lásd részletesen (különösen EU-tagállam szempontból): SZABADOS Tamás: „A tagállamok közötti beruházásvédelmi egyezmények az uniós jogban” *Állam- és Jogtudomány* 2017/3. 18–19.

külföldi beruházó és a fogadó állam vitáját egy nemzetközi választottbíróóság dönti el. Ennek a rendszernek az a feltételezett előnye, hogy így biztosítva van a pártatlanság, amit a külföldi beruházók sokszor megkérdőjeleznek a fogadó állam bírósági kapcsán.

Ugyanakkor az ISDS eljárás, habár rendkívüli népszerűsége tett szert külföldi beruházók esetében, egyben lényeges kritikát is kiváltott. Ezek a kritikák különösen az utóbbi évtizedben halmozódtak fel, és az ISDS-ellenség elkezdett megjelenni a laikusok körében is. Ebben a tanulmányban alapvetően a helyi közösségek és civil szervezetek ISDS eljárásból való kizárását vizsgáljuk. Természetesen az ISDS eljárás lényege, hogy a külföldi beruházó és a fogadó állam áll szemben egymással. Ugyanakkor az ISDS esetekhez köthető tényállásokban gyakran fellelhető, hogy a kezdeti konfliktus egy helyi önkormányzat vagy hasonló közösség és a külföldi beruházó között alakult ki, és ezt később eszkalálta a külföldi beruházó egy ISDS vitává, ahol természetesen a másik oldalon már a fogadó állam fog megjelenni, ami nem feltétlenül veszi figyelembe a helyi közösség érdekeit a vita lezárásában. Természetesen a helyi közösségek tudnak élni bizonyos érdekérvényesítési lehetőségekkel, akár a saját központi államukkal szemben is, de ezek hatékonysága, különösen fejlődő országok esetében, megkérdőjelezhető. A civil szervezetek pedig érdekvédelmi szempontból relevánsak, hisz az ISDS eljárások kimenetelei közvetetten befolyásolhatják a fogadó állam későbbi magatartását, akár jogalkotását is. Ez rávilágít az ISDS eljárás körüli viták egyik legelemibb problémájára: a külföldi beruházó érdekei és különböző védendő értékek (demokrácia, kollektív jogok stb.) közötti konfliktusra.

A tanulmány elején először az ISDS általános jellemzőit vizsgáljuk röviden, illetve ezen belül külön kitérünk az ICSID-re (International Centre for Settlement of Investment Disputes) mint meghatározó nemzetközi szervezet felépítésére, működésére és eljárási keretrendszerére. A teljes kép elnyeréséért ez elengedhetetlen, illetve kulcsfontosságú lesz a vizsgált kritika elméleti szempontból való értelmezéséhez. Ezt követően át is térünk a kiemelt kritika elméleti értelmezésre, majd kiemelünk néhány olyan konkrétan ICSID-hez köthető ISDS jogesetet, ami esetleg hasznos tanulságokat tud szolgáltatni a probléma megértéséhez. Végezetül pedig a tanulmány zárásában elemezzük az eredményeket.

2. AZ ISDS ELJÁRÁS ÉS AZ ICSID

Ahogy erre már kitértünk a bevezetésben, az olvasói megértéshez először is szükséges kontextusba helyezni azt, hogy mi is az ISDS eljárás. Ezt legkönnyebben úgy tehetjük meg, hogy röviden áttekintjük eme választottbíróósági eljárás legalapvetőbb jellemzőit, illetve röviden ismertetjük az úgynevezett ICSID szervezeti és eljárási jellemzőit.

Az első fontos jellemző, amit ismertetnünk kell az a jogalap. Az ISDS eljárás jogalapját tipikusan egy adott nemzetközi egyezmény biztosítja. Ezek az egyezmények tipikusan két állam között létrejövő, a bevezetésben már említett BIT-ek, de emellett

más források is lehetségesek. Például multilaterális beruházásvédelmi egyezmények vagy szabadkereskedelmi egyezmények, amik tartalmaznak beruházásokra vonatkozó fejezeteket, klauzulákat is. Ezek az egyezmények leírják azokat az anyagi jogosultságokat, amelyek megilletik a külföldi beruházásokat, és eljárási szempontból biztosítják az ISDS eljáráshoz való fordulás lehetőségét. Egyes egyezmények ennél tovább is mennek, és többé vagy kevésbé részletes eljárási szabályokat is tartalmaznak, amit tipikusan a felek által választott eljárási keretrendszer (ezekről lentebb még részletesebben értekezünk) mellett kell alkalmaznia a választottbírósnak.²

A második jellemző, amit említenünk kell, az az, hogy az ISDS eljárás kétféleképpen történhet. Egyrésztől klasszikus értelemben véve lehet ténylegesen *ad hoc* jellegű nemzetközi választottbíráskodás, ahol a választottbírósg teljesen eseti jelleggel jön létre, az adott ügyre és felek igényeire szabva, vagy pedig kötődhet egy bizonyos fórumhoz, nem veszítve a választottbírósg jellegéből.³

Ezeket a fórumokat tipikusan a felek választják, bár a jogalapot képező egyezmény korlátozhatja a választási lehetőségeket. Ezek a fórumok az olyan nemzetközi szervezetek, mint a bevezetőben említett ICSID (International Centre for Settlement of Investment Disputes),⁴ a Stockholmi Kereskedelmi Kamara Választottbírósg Intézete (Arbitration Institute of the Stockholm Chamber of Commerce – AISCC),⁵ vagy a Nemzetközi Kereskedelmi Kamara (International Chamber of Commerce – ICC),⁶ vagy az Állandó Választottbírósg (Permanent Court of Arbitration – PCA).⁷ Ezek közül a legfontosabbnak az ICSID tekinthető, így érdemes röviden értekezni itt róla.

Az első tényleges lépések az ICSID létrehozatalára 1961-ben történtek: a Világbank Általános Tanácsosa kapcsolatba lépett a Bank Ügyvezető Igazgatóival, amit több belső egyeztetés követett. Így 1962-re elkészült az első tervezete annak a megállapodásnak, ami idővel az ICSID-et alapító egyezményt képezte. Több tárgyalási forduló és tervezet után, az Ügyvezető Igazgatók 1965-ben véglegesítették az ICSID egyezmény szövegét, és ezt követően 1965-ben már sor került az első aláírásokba, és 1966 októberében hatályba is lépett az Államok és más államok természetes és jogi személyei közötti beruházási viták rendezéséről szóló Washingtoni Egyezmény, létrehozva az ICSID-et.⁸ A Washington D. C.-i székhelyű ICSID nem csupán a választottbírósg eljárással foglalkozik (igény szerint például békéltetésben vagy tényfeltárásban is nyújt segítséget), de ez a legkiemelkedőbb funkciója. Egyrésztől egy konzisztens eljárásjogi keretet biztosít az ISDS vitarendezésnek, másrésztől pedig

² Ezzel kapcsolatban lásd például: Vig Zoltán: *Taking in international law* (Budapest: Patrocinium Kiadó 2019) 13–22.

³ Lásd részletesen: Johan BILLIET: *International Investment Arbitration: A Practical Handbook* (Maklu 2016) 33–36.

⁴ ICSID honlapja: <https://icsid.worldbank.org/>.

⁵ AISCC honlapja: <https://sccinstitute.com/>.

⁶ ICC honlapja: <https://iccwbo.org/>.

⁷ PCA honlapja: <https://pca-cpa.org/en/home/>.

⁸ ICSID: *History of the ICSID Convention. Volume I. International Centre for Settlement of Investment Disputes* (ICSID 1970) 2–10.; 1987. évi 27. törvényerejű rendelet az Államok és más államok természetes és jogi személyei közötti beruházási viták rendezéséről szóló, Washingtonban, 1965. március 18-án kelt Egyezmény kihirdetéséről.

egyéb, gyakorlati módokon is segíti a minél hatékonyabb vitarendezést. Ebbe beletartozik például választottbíró-listák fenntartása vagy a szakértői csapatok bevonása az ICSID-nél tárgyalt ügy esetében.⁹ Az ICSID alapvetően két alkotóelemből áll, ezek az úgynevezett Titkárság (Secretariat) és Adminisztratív Tanács (Administrative Council). A kettő szervezeti egységből névlegesen az Adminisztratív Tanács a fontosabb, ugyanis a Tanács szabályozza az ICSID alapvető intézményi keretei kapcsán felmerülő problémákat és kérdéseket. Ebbe beletartoznak a szervezet különböző igazgatási és pénzügyi szabályai, a lentebb részletezett eljárási szabályok, a Világbank szolgáltatásai és helyszínei igénybevételének engedélyezései, az ICSID Főtitkár és helyettese megválasztása, illetve az ICSID éves költségvetésének jóváhagyása. Az Adminisztratív Tanács összetételét képviselők alkotják, mindegyik ICSID Egyezmény tagállam jogosult egy képviselőt küldeni (illetve megjelölni egy helyettes képviselőt, ha a képviselő valamilyen oknál fogva feladatait nem tudja ellátni). Az ICSID Titkárság a gyakorlatban a fontosabb szervezeti egység, mivel az egyes ügyeket a Titkárság adminisztrálja. A Titkárság sokféle feladatot lát ez ICSID-ben, kezeli a pénzügyeket, regisztrál ügyeket, segít megszervezni a meghallgatásokat, és egyéb igazgatási segítséget nyújt az egyes eljárásokban.¹⁰

További adalék, hogy nemcsak fórumot lehet választani, hanem tipikusan eljárási keretrendszert is, ahogy az ICSID kapcsán ezt már említettük. Az eljárási keretrendszer a felek akarata és a vita jogalapjául szolgáló BIT vagy egyéb beruházásvédelmi szerződés határozza meg (illetve közvetlenül az ezek alapján választott választottbírói eljárási szabályok). Tipikusan több lehetőséget is tartalmaz egy BIT e tekintetben, és legtöbbször a külföldi beruházó kiváltsága meghatározni, hogy pontosan melyik ISDS eljárási formát szeretné választani. A leggyakrabban az ICSID és az UNCITRAL eljárás szabályait választják, ugyanis, jellemzően ezek találhatók meg a legtöbb BIT-ben.¹¹ Ezeken túl más választottbírói eljárási keretek is felmerülhetnek, mint például a korábban említett Stockholmi Kereskedelmi Kamara Választottbírói Intézete (Arbitration Institute of the Stockholm Chamber of Commerce – AISCC) vagy a Nemzetközi Kereskedelmi Kamara (International Chamber of Commerce – ICC) által alkalmazott választottbírói eljárások, de ahogy említettük, az UNCITRAL és az ICSID tekinthető a két legjelentősebbnek. A választott fórumnak és a választott eljárás szabályoknak nem feltétlenül kell megegyeznie. Előfordulhat például, hogy a külföldi beruházó az Állandó Választottbírói eljárást jelöl ki fórumnak, de a választottbírói eljárásban az UNCITRAL által kidolgozott választottbírói szabályokat alkalmazzák. Ez is mutatja, hogy ilyen szempontból meglehetősen rugalmas jogintézmény az ISDS, és ez hozzájárul ahhoz, hogy a külföldi beruházók körében miért népszerű. Az ICSID-ről itt is érdemes külön értekezni röviden.

Az ICSID-féle választottbíráskodás kapcsán két eltérő esetet érdemes elkülöníteni. Az egyik, amikor mindkét BIT fél tagja az ICSID-nek, tehát ratifikálta az Egyezményt. Ekkor az ICSID által kidolgozott általános választottbíráskodási sza-

⁹ VIG (2. lj.) 19.

¹⁰ Lásd az ICSID honlapját: <https://icsid.worldbank.org/About/ICSID>.

¹¹ Lásd például: UNCTAD: „Special Update on Investor-State Dispute Settlement: Facts and Figures” *IIA Issues Note 3/2017*. unctad.org/system/files/official-document/diaepcb2017a7_en.pdf.

bályok szerint folytatható le az eljárás. Ehhez három joganyag tartozik: maga a Washingtoni vagy ICSID Egyezmény, amihez kiegészítő forrásként kell értelmezni a Választottbíróági Szabályokat (Arbitration Rules) és az Eljárási Szabályokat (Institution Rules). Ha viszont csak egyik BIT szerződő fél ratifikálta az ICSID Egyezményt, akkor az úgynevezett ICSID Kiegészítő Intézkedések Szabályait (ICSID Additional Facility Rules) alkalmazzák. Természetesen az előbbire helyezhető nagyobb hangsúly, ez adja az ICSID (választottbíráskodási) tevékenységének magját, így mi is ezzel fogunk röviden itt foglalkozni.¹²

Ebben az esetben a külföldi beruházó kérelmével indul az eljárás. Amint megérkezik az ICSID-hez a külföldi beruházó kérelme, a szervezet értesíti az érintett fogadó államot, és elkezdni annak vizsgálatát, hogy az ICSID rendelkezik-e joghatósággal a kérelemben található információk és anyagok alapján. Ha az ICSID Egyezmény 25. cikke alapján ez *egyértelműen* nem megállapítható, akkor a kérelem regisztrálását el kell utasítania az ICSID Főtitkárának. Minden más esetben az ICSID-nek regisztrálnia kell a kérelmet további előzetes vizsgálat nélkül, a választottbíróság feladata lesz majd a saját joghatóságának részletes megítélése. Ha a regisztráció sikeres, az ICSID erről értesíti a feleket írásban, és az ICSID honlapjára is felkerül az új eset (csak az alapvető adatokkal). Az Eljárási Szabályok eddig a pontig érvényesek, innentől kezdve az ICSID Választottbíróági Szabályok fogják irányítani az eljárást (természetesen az ICSID Egyezménnyel összhangban).¹³

Az ICSID választottbíróági eljárás következő állomása a választottbírók kiválasztási módjának és a választottbírók számának meghatározása. Az eljárás ezen szakasza erősen diszpozitív, első körben a felek megegyezésére van bízva mindkét kérdés (ez alapulhat például korábbi egyéni szerződésen a külföldi beruházó és fogadó állam között, de az eljárás megkezdésekor is megállapodhatnak, vagy az az eset is fennállhat, hogy a BIT-ben határozta meg a fogadó állam és a külföldi beruházó anyországa ezeket a kérdéseket). Ugyanakkor van némi megkötés: az ICSID regisztrációs értesítéstől számítva hatvan napon belül el kell dölnie a választottbíróság felállításának módja, és a felek csak páratlan számú választottbíróban egyezhetnek meg (a döntetlen szavazás elkerülése érdekében).

Ha viszont nincs korábbi erre vonatkozó megállapodás, és nem sikerül a feleknek megegyezniük ezekben a kérdésekben hatvan nap elteltével, akkor az ICSID saját szabályai lépnek érvénybe. Ezt az ICSID Egyezmény 37(2)(b) cikke és a Választottbíróági Szabályok 3. szabálya tartalmazza. Ennek megfelelően az ICSID választottbíróségnek három választottbíró tagja lesz, mindkét fél egy-egy választottbíró jelöl ki, a harmadik személyét (választottbíróság elnöke) pedig a felek közösen választják. Ha a regisztrációs értesítés kiküldésétől számítva kilencven napon belül nem sikerült megállapodni a választottbíróság összetételében, akkor az ICSID Egyezmény 38. cikke alapján bármelyik vitázó fél felkérésére (egyeztetve viszont mindkettővel) az ICSID Adminisztratív Tanácsának Elnöke kijelöli a hiányzó választottbírókat.

¹² Az ICSID eljárásainak forrásait lásd az ICSID honlapján: <http://icsidfiles.worldbank.org/icsid/icsid/staticfiles/basicdoc/basic-en.htm>.

¹³ Lásd az ICSID honlapját: <https://icsid.worldbank.org/services/arbitration/convention/process/overview/2006>.

Ha választottbírók kvalifikációit nézzük, akkor természetesen meg kell említeni, hogy a felek előzetes megegyezése vagy a jogalapot képező BIT is szerepet játszhat. Az ICSID Egyezmények viszont tartalmaznak néhány konkrét megszorítást is. A legfontosabb elem a nemzetiség. Főszabály szerint a választottbírók többsége nem lehet a fogadó állam vagy a külföldi beruházó államának állampolgára. Ha háromfős a választottbíróság, akkor a választottbírók egy vitázó fél nemzetiségéhez sem tartozhatnak, kivéve ha mindkét fél beleegyezik egy ilyen választottbíró kijelölésébe. Ezentúl a választottbíróknak erkölcsileg kifogásolhatatlan személyeknek kell lenniük, akik képesek az egyéni döntéshozatalra, és szakértői a jognak (az ICSID Egyezmény 14. cikke ezt különösen kiemeli), kereskedelemnek, iparnak vagy pénzügyeknek. Habár az ICSID fenntartja az ICSID Választottbírói Listát, nem kötelező (eltérő megegyezés hiányában természetesen), hogy a felek erről a listáról válasszanak választottbírókat. Ha a felek nem tudnak dűlőre jutni, akkor viszont az ICSID erről a listáról fog választani jelölteket a fentebb leírtaknak megfelelően.

Ha választottbírókat kijelölik, a választottbíróság hivatalosan is létrejön. Az ICSID kijelöli Titkárságának egyik tagját a választottbíróság titkárának, és innentől számítva hatvan napon belül szükséges megtartani az eljárás első ülését. Ha valamelyik vitázó félnek van előzetes kifogása, azt a Választottbírószabályok 41. szabálya alapján a választottbíróság létrejöttétől számított harminc napon belül kell közölnie. Ebben az eljárási szakaszban kerül sor bizonyos pénzügyi lépésekre, például a választottbírószág működéséhez köthető eljárási költségek megelőlegezésére a felek által.

Az ICSID eljárásban az első ülésnek mindig fontos szerepe van, az első ülés alapvető funkciója az eljárási és előzetes kérdések tisztázása, illetve a felek eljárásbeli céljainak ismertetése.

Az első ülést követően írásbeli szakasszal folytatódik az eljárás. Ennek keretében először a felperes külföldi beruházó nyújt be a választottbírószabálynak egy írásbeli beadványt (keresetet), amit az alperes fogadó állam beadványa (védekezése) követ. Ezt követi a második forduló, amiben a felperes külföldi beruházó írásban válaszol az alperes fogadó állam beadványára, ezt követően pedig az utóbbi nyújt be saját válaszbeadványt. Tartalmi szempontból ezek a beadványok tartalmazhatják a felek követeléseit, az általuk képviselt tényállást, és természetesen bizonyítékokat is beadhatnak velük. Az ICSID-alapú ISDS eljárásban nem ez az egyetlen írásbeli forduló, a választottbírószág kérésére az eljárás további részében is előfordulhat, hogy a feleknek írásbeli beadványt kell beadniuk a választottbírószág részére.

Az írásbeli szakaszt szóbeli követi. Ennek keretében a választottbírószág több alkalommal meghallgatja a feleket mind eljárási, mind érdemi kérdésekben, igénytől függően, illetve meghallgatja a felek által a választottbírószág elé hozott tanúkat és szakértőket. Hasonlóan a legelső üléshez, ezeket a meghallgatásokat is meg lehet tartani igénytől függően telefonon vagy videokonferencia formájában. Az ICSID rögzíti ezeket az üléseket. A választottbírók szabadon dönthetnek, hogy közvetlenül az ülések után tanácskoznak vagy más időpontokban. Legalább a választottbírók többségének jelen kell lennie egy ilyen tanácskozáshoz, de a felek kiköthetik az összes választottbíró jelenlétét is. Kivételes esetben a felek közös megegyezés-

sel eltekinthetnek a többségi követelménytől, például ha sürgős eljárási kérdésben szükséges a választottbíróság döntése.

A bizonyítás szabályait tekintve a bizonyítás megtörténhet akár szakértőkön, akár tanúkon, akár dokumentumokon keresztül vagy egyéb úton, részben a felek és a választottbíróság megegyezése alapján kell benyújtani és bemutatni (az eljárási kérdésekről szóló meghallgatásokon tipikusan az ilyen kérdéseket tisztázzák), részben az ICSID Választottbírósági Szabályok szolgáltatnak keretrendelkezéseket erre nézve. A szóbeli bizonyítás során a választottbírók szabadon kérdezhetik a feleket, tanúikat és szakértőiket. Érdekes adalék, hogy sem az ICSID Egyezmény, sem az ICSID Választottbírósági Szabályok nem tartalmaznak rendelkezéseket a transzparencia kapcsán, hanem ehelyett a vitázó felek megegyezése az egyedüli támpont (meg esetleg a jogalapot képező BIT vagy multilaterális egyezmény, ha tartalmaz transzparenciára vonatkozó szabályokat).

Ez az eljárási szakasz addig tart, amíg mindkét fél be nem fejezi a rendelkezésére álló bizonyítékok és érvek bemutatását, a választottbíróság által megszabott korlátok között. Az utolsó ülést követően a felek beadványt adnak be az eljárási költségeikről (beleértve a jogi képviselők díjait is), és a választottbíróság hivatalosan is megkezdi az ítélet elkészítését. Erre százhusz napja van a választottbíróságnak, de lehetőség van az ICSID Választottbírósági Szabályok 46. szabálya alapján egy egyszeri hatvannapos meghosszabbításra (erről a választottbíróság egyoldalúan dönt). Az ítélet tartalmát tekintve az egyes jogkérdésekben többségi szavazással döntenek a választottbírók (de van lehetőség különvélemény készítésére az ítélet mellé).

Mindezeknek köszönhetően az ISDS eljárások egy jelentős részét az ICSID-en keresztül bonyolították le (több mint hétszáz eset), és számos BIT-ben található konkrét utalás a szervezetre.¹⁴

A kellő elméleti megalapozás után így át is térhetünk a helyi közösségek és civil szervezetek problematikájára.

3. HELYI KÖZÖSSÉGEK ÉS CIVIL SZERVEZETEK KIZÁRÁSA

Az ISDS eljárás felépítéséből következik az a kritika, hogy a választottbírósági eljárás kizárja vagy korlátozza az érintett helyi közösségek részvételét. A fentebb vázolt ICSID eljárásban sem vesznek részt főszabály szerint a beruházás kapcsán esetleg érintett helyi közösségek, ehelyett a fogadó állam központi szervei járnak el, elméletben ők képviselik részben a helyi közösségeket is a vitában.

Ennek relevanciája abból ered, hogy amint látni fogjuk a vizsgált jogesetek kapcsán, számos ISDS ügyben a konfliktus első körben nem a külföldi beruházó és a fogadó állam központi kormányzati szervei között jelentkezett, hanem a külföldi beruházó és helyi közösségek, önkormányzatok és hasonló érdekcsoportok között.¹⁵

¹⁴ Lásd ICSID honlapját: <https://icsid.worldbank.org/About/ICSID>.

¹⁵ Lásd például: J. Goud: „Access to Justice for Local Communities in Investor-state Arbitration” *Dalhousie Law Journal* 2019. blogs.dal.ca/dlj/2019/12/06/access-to-justice-for-local-communities-in-investor-state-arbitration/.

Ez különösen jellemző lehet olyan tényállásoknál, ahol például bányászati jogról van szó, hisz előfordul, hogy a központi állam először hozzájárul a külföldi beruházó bányászati tevékenységéhez, és ezt az álláspontját csak azután változtatja meg, miután a regionális vagy helyi önkormányzatok tiltakoztak ellene, illetve nyomást gyakoroltak a központi kormányzatra. Szintén előfordulhat a szerző meglátása szerint, hogy az önkormányzat saját hatáskörében megakadályozza valamilyen formában a külföldi beruházás kivitelezését, vagy frusztrálja annak működését. Az ISDS klauzulák nem tesznek különbséget a fogadó állam központi szervei és a fogadó állam önkormányzatai által meghozott intézkedések között, így a külföldi beruházó élhet a választottbírói eljárással. Az ISDS eljárás jellegéből adódóan viszont a külföldi beruházó nem a helyi vagy regionális önkormányzatot fogja bevonnia a választottbírói eljárásba, hanem magát a fogadó államot, központi szinten. Ennek több lehetséges negatív kihatása is lehet a szerző meglátása szerint.

Egyrészt az önkormányzat, ami egyébként legérintettebb az adott ügyben, kimarad az eljárásból, érdekeit a fogadó állam központi szervei fogják képviselni (feltéve, hogy egyáltalán képviselik, ez nem mindig feltételezhető, különösen fejlődő ország esetében), csak olyan tekintetben játszhat szerepet, amennyire a vitázó felek azt jóváhagyják. Másrészt eme teljes vagy részleges kizárás miatt a vitában eredetileg érintett önkormányzatok, helyi közösségek álláspontját, érveit nem feltétlenül ismeri meg a választottbíró (habár például tanúkihallgatáson keresztül ez megtörténhet, de semmiképpen sem adott), ami befolyásolhatja az eljárás kimenetelét is. Harmadrészt pedig a fogadó állam központi kormányzati szerve és az érintett helyi közösségek, önkormányzatok kapcsolata megromolhat: a fogadó állam úgy is fel foghatja az ISDS eljárást, hogy az adott közösség előidézett egy problémát, gondot, amit viszont neki kell kezelnie, nem pedig az előidézőnek. Emiatt az ISDS eljárás következményeit is átháríthatja az azt előidéző helyi közösségekre, önkormányzatokra; megvonhat tőlük támogatásokat, vagy egyéb módon csökkentheti erőforrásait. Ez különösen releváns probléma lehet az ISDS eljárás költségei és a kártalanítási összegek fényében. E tényező ahhoz is vezethet, hogy az ISDS eljárás és ehhez köthető lehetséges fogadó állami rosszallás vagy retorzió mint létező veszély, eltántoríthatja a helyi közösségeket igényeik érvényesítésétől, illetve követésétől.

További adalék, hogy a helyi közösségeken túl a releváns civil érdekvédelmi csoportok és nonprofit szervezetek bevonása az ISDS eljárásba is meglehetősen bizonytalan, habár lehetséges, hogy ezek a szervezetek képesek lennének érdemben hozzájárulni az eljárás menetéhez, de erre nem feltétlenül kapnak lehetőséget. Esetlegesen meghallgatásra kerülhetnek mint *amicus curiae* véleménynyilvánítók, de ez csupán egy lehetőség a választottbíró számára. Ez pedig azért problematikus, mert mint ahogy arra korábban is már utaltunk, a beruházásvédelmi jogviták több esetben is felvetnek emberi jogi kérdéseket, különösen harmadik generációs kollektív jogokat (egészséges környezethez való jog stb.),¹⁶ amiknek előmozdítása és védelme sok

¹⁶ Lásd például: Gábor HAJDU: „Investment Arbitration and the Public Interest” *Hungarian Yearbook of International Law and European Law* 2020/8. 81–83., <https://doi.org/10.5553/hyiel/266627012020008001005>; Angelos DIMOPOULOS: „Climate Change and Investor-State Dispute Settlement: Identifying the Linkages” in Panagiotis DELIMATIS (főszerk.): *Research*

civil szervezet célkitűzése. Az ISDS eljárásban való rendkívül korlátozott, esetleges jellegű szerepkör akadályozhatja a civil szervezeteket ezen feladatok ellátásában. Természetesen egy abszolút formális jogi szemléletből ez a probléma irrelevánsnak tűnhet, hisz az ISDS ügyek tipikus következménye pusztán egy kártalanítás megfizetése, nem minden esetben van közvetlen kihatással a külföldi beruházás esetlegesen alapjogsértő tevékenységének végére vagy folytatódására (bár ez abszolút előfordulhat, lásd például *Ethyl v. Canada*)¹⁷, viszont az ISDS jogvita potenciálisan befolyásolhatja a fogadó állam jövőbeli magatartását, megvalósítva az úgynevezett szabályozás befagyasztásának lehetőségét avagy a „regulatory chill”-t.¹⁸

4. VIZSGÁLT JOGESETEK

A tanulmányhoz olyan jogeseteket válogattunk, amelyek hozzákapcsolhatók a vizsgált problémához, demonstrálva annak gyakorlati megjelenését. A tanulmány természetesen nem törekszik a teljességre. Ehelyett négy jogesetet vizsgáltunk. Az első kettőt ezek közül párhuzamosan, összehasonlítva egymással, mivel mindkettő hasonlóképpen volt releváns a helyi közösségek problematikájának tekintetében. Először a tényállásokat fogjuk elemezni mindkettőnél, majd pedig röviden összegezzük az ügyek kimenetelét, és mindkettő esetében levonunk tanulságokat. A harmadik és negyedik jogeset egymás folytatása, így szintén együttesen tárgyaljuk, a tanulmányba való beemelésüket a helyi közösségek számára okozott extrém helyzet indokolja.

4.1. ABENGOA V. MEXICO ÉS PAC RIM V. EL SALVADOR

*Az Abengoa v. Mexico*¹⁹ ügy olyan szempontból fontos számunkra, hogy a vita eredetét képező konfliktusban a fogadó állam központi szerve a külföldi beruházót pártolta, a külföldi beruházóval szemben egyedül egy önkormányzat és helyi közösségek álltak.

Handbook on Climate Change and Trade Law (Cheltenham: Edward Elgar 2016) 430., <https://doi.org/10.4337/9781783478446.00031>.

¹⁷ *Ethyl Corporation v. The Government of Canada*, UNCITRAL. <https://www.italaw.com/cases/409>. Lásd továbbá: Hélène Ruiz FABRI – Edoardo STOPPIONI: *International Investment Law: An Analysis of the Major Decisions* (Bloomsbury Publishing 2022) 102., Gloria CALLOWAY: *Refineries stop using MMT gasoline additive* (The Globe and Mail 2004). www.theglobeandmail.com/news/national/refineries-stop-using-mmt-gasoline-additive/article1008715/.

¹⁸ Regulatory chill tekintetében lásd: Kyla TIENHAARA: „Regulatory Chill and the Threat of Arbitration: A View from Political Science” in Chester BROWN – Kate MILES (főszerk.): *Evolution in Investment Treaty Law and Arbitration* (Cambridge University Press 2011) 5–6., <https://doi.org/10.1017/cbo9781139043809.034>; Ashley SCHRAM – Sharon FRIEL – J. Anthony VANDUZER – Arne RUCKERT – Ronald LABONTÉ: „Internalisation of International Investment Agreements in Public Policymaking: Developing a Conceptual Framework of Regulatory Chill” *Global Policy* 2018/9(2), <https://doi.org/10.1111/1758-5899.12545>.

¹⁹ *Abengoa S. A. y COFIDES S. A. v. United Mexican States*, ICSID Case No. ARB(AF)/09/2. www.italaw.com/cases/1871.

A külföldi beruházó, egy spanyol cég hulladékgyűjtési telepet kívánt létesíteni Mexikóban, de nem sokkal a telep építésének megkezdése után a helyi lakosok ellenállásába ütközött, akik létrehoztak egy civil szervezetet is, az Unidos por Zimapán (Egyesülve Zimapánért, Zimapán a külföldi beruházás által érintett város), ami ellenzte a telep megépítését tüntetésekkel és petíciókkal, illetve létrehozott később egy utódszervezetet is specifikusan abból a célból, hogy meggátolja a telep üzembe helyezését. Indítékuk alapvetően környezetvédelem volt, bár közegészségügyi szempontok is szerepet játszottak. A civil szervezet nyomására végső soron a helyi hatóságok is elálltak a projekt támogatásától, 2007 végén visszavonták a külföldi beruházó cégének adott építési engedélyt. Ennek ellenére a külföldi beruházó tovább folytatta az építkezést (engedély hiányában is, amit feltétlen ki kell emelni), és idővel bevonta a mexikói szövetségi rendőrséget is, hogy az építkezés helyszínét fizikai erőszakkal is megvédjék a helyi tüntető lakosoktól. Az erőszakosság odáig fajult, hogy idővel a cég teljes működési engedélyét felfüggesztették a helyi hatóságok, de ez nem állította meg a külföldi beruházót, aki bírta a mexikói szövetségi hatóságok támogatását. A telep megépült végső soron, de működését nem tudta megkezdeni, mivel a helyi hatóságok ezt ellehetlenítették, arra hivatkozva, hogy építkezési engedély hiányában lett megépítve a telep, és egyébként a cég nem is rendelkezik érvényes működési engedéllyel. Továbbá arra is hivatkoztak a helyi hatóságok, hogy a cég nem adott érdemi választ a telep kapcsán felmerült környezetvédelmi és közegészségügyi aggályokra. Ez végső soron ahhoz vezetett, hogy a külföldi beruházó 2009-ben ISDS eljárást indított Mexikó ellen a Mexikó – Spanyolország BIT-re hivatkozva, az eljárást az ICSID vezényelte le az ICSID Kiegészítő Rendelkezések Szabályai alapján.

Mielőtt folytatnánk az *Abengoa* leírását, érdemes kitérni a hasonló *Pac Rim v. El Salvador*²⁰ jogeset tényállására. Habár a jogesetnek erős környezetvédelmi vonzatai vannak, a közegészségügyi elem is része, mivel az egyik legszignifikánsabb eleme a vitának, egy, a helyi közösségek által használt ivóvízforrás épsége volt.

Az ügy hátterét tekintve, a 2000-es évek során egy kanadai bányász cég feltérképezési jogosultságot szerzett El Salvador bizonyos részein, aminek kihasználása során arany lelőhelyekre bukkant. Ennek következtében a helyi leányvállalata kérelmezte a kitermelési jogosultság megadását a fogadó államtól, az érintett területeken. Ez a kérelem viszont elakadt, mivel a fogadó állam álláspontja szerint a cég nem tudott megfelelni a jogszabályi követelményeknek, nem szerezte meg a szükséges környezetvédelmi engedélyt és a helyi földtulajdonosok hozzájárulását. Ezt követően a külföldi beruházó megpróbálta elérni egy számára kedvezőbb bányászati jogszabályi keretrendszer bevezetését, de ez a kísérlet meghiúsult az el salvadori parlament és elnök ellenkezése következtében, és így a külföldi beruházó nem tudta megszerezni a jogosultságot. Érdekes adalék, hogy a helyi közösségek erősen ellenzték a jogosultság kiadását, mivel ahogy fentebb említettük, a tervezett bányászati

²⁰ *Pac Rim Cayman LLC v. Republic of El Salvador*, ICSID Case No. ARB/09/12. www.italaw.com/cases/783.

tevékenység állítólagosan negatívan érintette volna a helyi ivóvízkészletet, ezzel potenciálisan egészségügyi kárt okozva a helyi lakosoknak.²¹

2009-ben, így a külföldi beruházó választottbíróági eljárást indított, annak jogalapját a CAFTA-DR multilaterális kereskedelmi és beruházásvédelmi egyezmény²² adta (a kanadai bányász cég ugyanis rendelkezett egy egyesült államokbeli fedőcéggel, és az eljárást is ezen keresztül indította). A választottbíróági fórum az ICSID volt, illetve az ICSID Egyezmény szerinti eljárási szabályokat alkalmazták mint választott eljárási keretrendszert.

Az *Abengoa* ügy tekintetében választottbíróság végső soron a külföldi beruházó javára hozott döntést 2013-ban. Arra hivatkozott ítéletében, hogy az önkormányzat burkolt kisajátítást hajtott végre, és megsértette a minimum standard szerinti bánásmód követelményét is. Ennek következtében a fogadó államnak negyvenmillió amerikai dollár kártalanítást kellett kifizetnie a spanyol beruházónak.

Áttérve a tényleges eljárásra a *Pac Rim* esetében, az eljáró választottbírók láthatóan egy meglehetősen restriktív jogértelmezést részesítettek előnyben. Ennek kapcsán kiemelhető, hogy a külföldi beruházó honosságát is kérdőre vonta a választottbíróóság. Pontosabban, felmerült annak kérdése, hogy úgymond egy fedőcég is részesülhet-e a beruházásvédelmi előjogokban, amiket a CAFTA-DR biztosít a szerződő államok beruházóinak, vagy pedig nem kellően erős kapcsolat ehhez. A választottbíróóság álláspontja az volt, hogy habár bizonyos esetekben holdingtársaságok is külföldi beruházóknak tekinthetők, a jelen esetben az egyesült államokbeli fedőcég olyan szinten jelképes értékű tevékenységet folytatott az Egyesült Államokban, hogy nem lehetett külföldi beruházónak tekinteni, így a tényleges külföldi beruházói honosság a kanadai lesz, mivel a fedőcég végső irányító érdeke is kanadai volt.²³ Végezetül egy hét éven át elhúzódó eljárás eredményeképpen, 2016-ban végül a fogadó állam javára hozott ítéletet a választottbíróóság. Ebben az ítéletben arra utasította a külföldi beruházót, hogy a fogadó állam eljárási költségeinek jelentős részét térítse meg, de még így is néhány millió USD eljárási költséget El Salvadornak egyedül kellett viselnie.

Az *Abengoa* tekintetében számunkra rendkívül érdekes az a tényező, hogy annak ellenére, hogy a központi állami szerv teljes mértékben támogatta a külföldi beruházót, a külföldi beruházó mégis olyan eljáráshoz nyúlt, ami az őt egyébként támogató fogadó állam ellen irányult. Ez a jogeset kiváló példa a fentebb is említett tényezőre, miszerint az ISDS klauzulák nem tesznek különbséget az egyes állami szervek, helyi önkormányzatok között, a központi állam lesz az alperes ISDS eljárásban. Ebben az esetben a fogadó állam nem tudta elkerülni az ISDS eljárást, bémennyire támogatta is a külföldi beruházót, egy önkormányzata által tett lépések miatt belekényszerült az eljárásba, és az önkormányzat tevékenységért felelősséget kellett vállalnia, és nem hivatkozhatott védekezésképpen arra, hogy a szövetségi hatóságok támogat-

²¹ Stefanie SCHACHERER: *Pac Rim v. El Salvador* (Investment Treaty News, IISD 2018). www.iisd.org/itn/en/2018/10/18/pac-rim-v-el-salvador/.

²² CAFTA-DR kapcsán lásd: <https://ustr.gov/trade-agreements/free-trade-agreements/cafta-dr-dominican-republic-central-america-fta>.

²³ SCHACHERER (21. l.).

ták a külföldi beruházót, mivel a vitát az önkormányzat és helyi hatóságok váltották ki, azok tevékenységét fogja értékelni a választottbíróóság. Természetesen ezt úgy is meg lehet közelíteni, hogy a központi állam perbefogásával a helyi önkormányzat elvesztette arra vonatkozó képességét, hogy érdemben megvédje magát jogilag a külföldi beruházóval szemben.

A fogadó állam szempontjából nézve még felhozhatjuk azt is, hogy Mexikó számára vajon milyen tanulságok vonhatók le az esetből. Lehet, hogy azt a következtést vonja le, hogy nagyobb mértékben szükséges korlátoznia az önkormányzatok és civil szervezetek külföldi beruházókkal szembeni akcióit, tehát arra adhatja a fejét, hogy a fogadó állam központi állami szerve korlátozza a kisebb részegységek jogalkotói és jogalkalmazói tevékenységét a külföldi beruházó érdekének védelmének érdekében (természetesen, ez azért függ a szövetségi alkotmányban lefektetett hatáskörtől stb.). Ez természetesen nehezen bizonyítható, viszont, ha fejlődő országról van szó, ami nem rendelkezik olyan pénzügyi tartalékokkal, hogy az ISDS eljárások költségeit finanszírozza, illetve rászorul a külföldi tőkére, ez a hozzáállás közel sem tűnhet elképzelhetetlennek.

A *Pac Rim* esetben is a helyi közösségek kerültek ellentétbe a külföldi beruházóval (ezzel megvalósítva bizonyos szempontból azt a kritikai észrevételt, hogy a külföldi beruházói érdek érvényesítése káros lehet a helyi közösségek érdekképvéselőtének számára), de a fogadó állam pozíciója a kettő között látszólag változott, egy időszakban a helyi közösségek „pártját” fogta, aztán egy ideig látszólag a külföldi beruházónak tervezett kedvezni, majd végső soron mégiscsak a helyi közösségi érdek mellett foglalt állást. Így az eset tényállása jó példaként szolgál arra, hogy a fogadó állam álláspontja a helyi közösségeket és külföldi beruházókat érintő vitákban nem mindig fekete-fehér, hanem komplex és változékony, hasonlóképpen az *Abengoa* ügyhöz bizonyos szempontból.

További érdekes adalék a *Pac Rim* ügyhöz, hogy *amicus curiae* formában megjelent egy nemzetközi civil szervezet, a Nemzetközi Környezetvédelmi Jogi Központ (Center for International Environmental Law – CIEL), a vitában. A CIEL a fogadó állam mellett foglalt állást, arra hivatkozva, hogy El Salvador lépései betudhatók egyrészt emberi jogi, másrészt környezetvédelmi nemzetközi jogi kötelezettségeinek. A választottbíróóság ugyanakkor elutasította a szervezet részvételét, többféle okra hivatkozva. Egyrészt azzal érvelt, hogy a vitázó felek nem járultak hozzá ahhoz, hogy a CIEL hozzáférést kapjon a vita tényeihez, másrészt pedig nem is tartotta relevánsnak a vita eldöntéséhez a CIEL érveit.²⁴ Tehát a jogeset megvalósítja azt a kritikát, miszerint a civil szervezetek (legyenek azok nemzetiek vagy nemzetköziesek), többé-kevésbé kizárásra kerülnek az ISDS eljárásokból, még ha egyébként olyan is a vita jellege, hogy indokolt lehet a részvételük. Jelen esetben például a CIEL releváns nemzetközi környezetvédelmi jogi ismeretekkel rendelkezik, illetve ezek érvényesülésének előre mozdítása képezi tevékenységének egyik legfőbb elemét, de ennek ellenére nem vehetett részt az ISDS eljárásban (annak ellenére, hogy végső soron a fogadó állam javára rendelkezett a választottbíróóság).

²⁴ SCHACHERER (21. lj.).

4.2. RENCO V. PERU (I)–(II)

Egy közegészségügyet érintő jogeset volt az úgynevezett *Renco v. Peru*.²⁵ Ez valójában nem is egy ügy volt, hanem kettő, habár mindkettő ugyanazt a külföldi beruházót érintő, és mindkettő ugyanazon a területen végzett ipari tevékenységet érintette. Az ügy alapját egy a La Oroya régióban működött fémöntőde képezte, amit 1997-ben privatizált a perui állam. A vásárló, az amerikai Renco cég egy leányvállalata, a privatizációs szerződésben kötelezettséget vállalt a fémöntődei tevékenység következtében keletkezett szennyezés, ami negatívan hatott ki a helyi lakosok életminőségére és egészségére, megszüntetésére és a meglévő szennyezés eltávolítására. Habár a perui állam többször is hozzájárult az ehhez kapcsolódó határidő meghosszabbításához, a leányvállalat nem tudta megvalósítani a szerződésben vállalt tisztítási kötelezettségeit, aminek következtében a fémöntőde körüli perui lakosok csoportos keresetet nyújtottak be Missouriiban (ahol a cég be volt jegyezve) egy helyi bíróság előtt, kártérítést követelve a számukra okozott egészségügyi ártalomért, amit a fémöntőde tevékenysége és a korábbi fennmaradó szennyezés (amit a cég nem távolított el) okozott nekik. Idővel a perui állam sem volt hajlandó meghosszabbítani a leányvállalatnak adott határidőt, aminek következtében 2011-ben Renco ISDS választottbírói eljárást indított Peru ellen, az USA–Peru Szabadkereskedelmi Egyezményre hivatkozva. Az eljárás az ICSID előtt zajlott, de az UNCITRAL Választottbírói Szabályai szerint. A kérelmében az amerikai beruházó azt sérelmezte, hogy a perui leányvállalata nem kapott még egy határidő-hosszabbítást, ami szerinte megsértette az igazságos és méltányos elbánás elvét, illetve véleménye szerint a fogadó állam felelőssé tehető a folyamatban lévő csoportos perért, amit a cég ellen indítottak a helyi lakosok.

Ez az első ISDS eljárás rendkívüli mértékben elhúzódott, öt év alatt sikerült a választottbírósnak eldöntenie, hogy nem rendelkezik joghatósággal az adott ügyben, és elutasította a külföldi beruházó kérelmét. Ennek alapját az képezte, hogy a szabadkereskedelmi egyezménynek volt egy olyan kikötése, miszerint a külföldi beruházónak le kell mondani a belföldi bírósági útról, mielőtt elindíthatna egy ISDS eljárást, és ezt a külföldi beruházó jelen esetben nem tette meg, így a választottbírói ügy ítélte meg, hogy nincs joghatósága. Habár a fogadó állam javára ítélt végső soron a választottbírói (ha nem is az érdemi kérdések alapján), ennek ellenére hat éven keresztül kellett Perunak az ügygel járó eljárási költségeit fizetnie.

További adalék, hogy ahogy már fentebb említettük, ez csak az első ISDS eljárás volt Peru ellen. Az ítélet meghozatalát követő két éven belül a Renco cég újabb ISDS eljárást indítványozott a fogadó állam ellen, ugyanarra a tényállásra és jog-

²⁵ *The Renco Group, Inc. v. Republic of Peru [I]*, ICSID Case No. UNCT/13/1. www.italaw.com/cases/906. *The Renco Group, Inc. v. Republic of Peru [II]*, PCA Case No. 2019-46. www.italaw.com/cases/6179. Az ügyek részletes ismertetését lásd: Maria Florencia SARMIENTO: *Renco failed to comply with formal waiver requirement under U. S.–Peru Trade Promotion Agreement* (Investment Treaty News, IISD 2017). www.iisd.org/itn/en/2017/03/13/rengo-failed-to-comply-with-formal-waiver-requirement-under-us-peru-trade-promotion-agreement-rengo-group-inc-v-peru-unct-13-1/.

alapra hivatkozva, annyi különbséggel, hogy pótolta azt a joghatósághoz szükséges elemet, ami az előző ISDS eljárásban hozott választottbíróági ítélet szerint hiányzott (formálisan lemondott a belföldi bírósági jogorvoslatról az eljárás elindításakor). Ezúttal viszont nem az ICSID lett a választottbíróági intézmény (habár az eljárási keretrendszer ismét az UNCITRAL Választottbíróági Szabályai lettek), hanem az Állandó Választottbíróóság (PCA). A 2018-ban indult ISDS eljárás jelenleg is folyamatban van, viszont 2020-ban született egy döntés a fogadó állam által felhozott kifogásokról (főképp arról, hogy ez már *res iudicata*, az előző ISDS eljárás következtében), aminek alapján a választottbíróóság jóváhagyta a külföldi beruházó eljárás indítását, és elutasította a fogadó állam kifogásait ennek tekintetében. Érdekes módon a vita részben arra koncentrált, hogy kifutott-e az ISDS eljárás indítására vonatkozó határidőből a külföldi beruházó, ebben a tekintetben a választottbíróóság több szempontból is irreleváns tényezőnek találta a kérdést, részben azzal indokolva meg, hogy az első eljárás lényegesen elhúzódott.

Ez a jogeset is kiváló példaként szolgál arra a szituációra, amikor a helyi közösséget érinti a külföldi beruházó tevékenysége, ebből következően jogvita keletkezik, viszont a helyi közösség az ISDS eljárásban már nem vesz részt, helyette csak a központi állam jelenik meg. További súlyosító tényező, hogy a külföldi beruházó tevékenysége látszólag súlyosan megkárosította a helyi közösséget.

5. ÖSSZEZGÉS

Az elméleti megközelítés és a jogesetek vizsgálata után áttérhetünk a következtetések levonására, először is a helyi közösségek kizárása kapcsán. A felhozott gyakorlati példákon keresztül jól megfigyelhető és visszatérő tendencia, hogy a külföldi beruházó a helyi vagy regionális önkormányzattal vagy közösséggel került vitába (lásd például *Abengoa v. Mexico*), vagy pedig egyenesen a külföldi beruházó tevékenysége okozott kárt a helyi közösségnek (például *Renco v. Peru (I)–(II)*). Ugyanakkor, ezekben az esetekben az a jellemző, hogy az ISDS eljárás keretében a választottbíróóság nem foglalkozik különösen a helyi közösségek és önkormányzatok érdekével vagy álláspontjával, azok bevonása az eljárásba szinte teljesen a fogadó állam központi szerveinek jóindulatára van bízva. Ahogy erre már tettünk utalást, az ISDS eljárás jellegéből következően ez nehezen kikerülhető. A helyi közösségek, önkormányzatok informális bevonása a vitarendezésbe elképzelhető bizonyos erősebb jogállamisággal, erős demokratikus hagyományokkal rendelkező fejlett országokban, de közel sem garantált, ahogy említve volt, ez alapvetően a fogadó állam belátására van bízva. Ennek fényében egyértelműen megállapíthatjuk, hogy a helyi, illetve regionális önkormányzatok és közösségek ISDS eljárásból való kizárása jelentős problémának tűnik, a felhozott jogesetek kellőképpen megalapozzák létezését és relevanciáját.

Egy kapcsolódó kritika volt a civil szervezetek hasonló kizárása az eljárásból. Ahogy például a *Pac Rim v. El Salvador* kapcsán már említettük, a civil szervezetek alapvetően csak *amicus curiae* formában jelenhetnek meg az ISDS eljárásban,

de nem feltétlenül férnek hozzá az ügy ténybeli és eljárási adataihoz, és a választottbíróságok is látszólag inkább nem veszik figyelembe őket. Pedig a civil szervezetek emberi jogi és környezetvédelmi munkája sok szempontból releváns is lehetne az adott ügy megítélésében, különösen annak eldöntésében, hogy valóban igazolt közérdek szerint cselekedett-e a fogadó állam a vitatott intézkedése meghozatalakor. A választottbírók érvelése ezen a téren elég sokrétű, de tipikusan úgy tűnik abból fakad, hogy a választottbíróságok alapvető feladatuknak azt tekintik, hogy a jogalapot nyújtó egyezményt értelmezzék, így más nemzetközi egyezmények nagyfokú figyelembevételével, illetve egyik vitázó félhez sem köthető harmadik fél bevonása az eljárásba, feltehetően nem tűnik számukra túlságosan célravezetőnek. Mindenesetre, hasonlóképpen a helyi közösségek és önkormányzatok kizárásához, ezt is élő és alátámasztott problémának tekinthetjük.

Ha azt nézzük, hogy mi lehet megoldás erre a problémára, akkor a szerző arra az álláspontra helyezkedik, hogy szükséges az ISDS eljárási keretrendszer (például az ICSID tekintetében) megreformálása. Ahogy erre már a bevezetőben tettünk utalást, természetesen a helyi közösségek igényérvényesítése potenciálisan másmilyen eszközökkel biztosítható valamilyen szinten (ahogy a *Renco v. Peru* esetében láttuk is), ez alapvetően nem oldja meg azokat az áttételes, közvetett gondokat, amiket az ISDS eljárás okozhat az érdekeiknek. Ugyanakkor az ISDS eljárás lényegéből következik annak felépítése, ezen drasztikusan nem lehet a szerző szerint változtatni. Viszont a szerző számára célravezetőnek tűnne az *amicus curiae* szerepének megerősítése. Az ISDS választottbírósnak természetesen nem feladata megoldani a helyi közösségeket érintő problémákat, de az ISDS ítéletek potenciális kihatása miatt érdemes lenne figyelembe vennie ezeket a problémákat, szempontokat a döntése meghozatalakor. Tehát a szerző szerint érdemes lenne erősebben bevonni őket harmadik félként az eljárásba, például az ilyen esetekben történő meghallgatás kötelező eljárási elemmé való alakításával. A civil szervezetek esetében is esetleg hasonló megoldás lehetne elképzelhető, az emberi jogokat is érintő viták esetében az érintett nemzetközi civil szervezetek álláspontjának meghallgatása indokolt, bár itt nem feltétlen lenne a kötelező eljárási elem bevétele, a helyi közösségek a szerző álláspontja szerint mégiscsak jobban érintettek az eljárás által.

Összességében a tanulmány célját elérte, rávilágított erre a problémára, az elméleti megalapozáson túl a gyakorlati példákon keresztül alátámasztotta, hogy a tényleges választottbírói joggyakorlatban is fellelhető. Természetesen a joggyakorlati elemzés csak a jogesetek egy kis részét tudta vizsgálni, így jövőbeli kutatási célnak tekinthetjük a széles körűbb vizsgálatot, ami alapján megerősíthetjük vagy éppen cáfolhatjuk az itt leírtakat.